

Кулакова Н. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

Анотація. В статті досліджується кримінально-правова охорона об'єктів культурної спадщини в Україні; аналізується законодавство, яким передбачається та гарантується охорона культурної спадщини; визначається співвідношення понять «культурна спадщина», «культурні цінності», «культурне надбання».

Ключові слова: культура, культурне надбання, культурна спадщина, культурні цінності, охорона, культурної спадщини, об'єкти охорони культурної спадщини.

Постановка проблеми. Наріжним каменем гуманітарної політики нашої держави залишається збереження культурної спадщини, як є невід'ємної частини світового культурного надбання. Збереження і примноження культурного надбання забезпечується системою правових та організаційно-управлінських заходів. Базові принципи охорони об'єктів культурної спадщини зафіксовані в Основному законі держави, ратифікованих парламентом України міжнародних конвенціях, законодавчих актах щодо забезпечення збереження культурних надбань, серед яких, Закони України «Про охорону культурної спадщини», «Про охорону археологічної спадщини», «Про музеї та музейну справу», «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» та інших нормативних актів.

Сьогодні в умовах глобалізації проблема охорони об'єктів культурної спадщини набуває все більшого значення. За даними МВС України за 2001-2012 рр. було вчинено більше трьох тисяч злочинів, пов'язаних з викраденням антикваріату, творів мистецтва, з яких майже половину розкрито, а протягом 2013 р. всього посягань на художні, історичні та інші культурні цінності було вчинено – 36 кримінальних правопорушень, серед них найбільшу частину складають діяння, що були вчинені у квартирах і приватних будинках – 32, а за чотири місяці 2014 р. – 65, з них 55 у квартирах і приватних будинках, завдана шкода складає – 70184 тис. грн [6]. Об'єктом посягання є предмети фалеристики, медальєрики, геральдики, образотворчого мистецтва, архітектурні пам'ятки. Злочинці виявляють інтерес до друкованих видань, предметів релігійних культів, архівних документів, музичних інструментів. До Каталогу викрадених культурних цінностей з державних музеїв та приватних колекцій потрапило більше 1000 предметів (Каталог був складений на базі матеріалів, що надані МВС, Міністерством культури, а також регіональними управліннями культури) [7].

Тільки на сьогоднішній день у базі Генерального секретаріату Інтерполу зберігається інформація про близько 40 мільйонів викрадених документів, серед яких 173 об'єкти, які є предметами культурної спадщини України і оголошено в міжнародний розшук майже 900 осіб, які їх вчинили [8].

Кількість крадіжок з приватних та державних колекцій з кожним роком збільшується приблизно на 9,0%. Рівень розкриття у цій сфері, за даними відповідного відділу Інтерполу, не перевищує 3,0%. Науково-дослідний інститут «Системи статистики культури ЮНЕСКО» (ССК ЮНЕСКО. Монреаль. Канада¹) у доповіді 2010 року вимушений був визнати, що відсутній у будь-

якій країні світу Єдиний реєстр т. з. бази даних культурних цінностей (усіх форм власності приватної, державної, громадської) можна казати лише про констатацію правопорушень, але не про створення механізмів недопущення таких дій².

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі правової охорони об'єктів культурної спадщини неодноразово приділялася увага у юридичній науці, причому досліджувалися різноманітні аспекти цього правового інституту в залежності від галузі права. Під керівництвом В.І. Акуленко здійснюється наукові розробки принципів охорони культурної спадщини. Захищена докторська дисертація у 1992 році дозволила розширити подальше практичне застосування законодавства про охорону культурної спадщини, а у висновках обґрунтовані положення з уточнення понятійного апарату та необхідності імплементації норм міжнародного права охорони культурної спадщини у вітчизняне законодавство. Особливості цивільно-правової охорони культурної спадщини досліджувалися О.П. Сергєєвим, С.Г. Долговым, А.П. Фоковым, М.В. Васильєвим, І.В. Савельєвим, міжнародно-правовий захист культурних цінностей досліджувався у працях М.М. Богуславського, Л.М. Галенської, С. Н. Молчанова Л. Прессуїр (Франція), І. Сейдел-Хохенвелдерн (Австрія), особливості розслідування злочинів, що посягають на об'єкти культурної спадщини вивчали Р.В. Асейкін, В.В. Базелюк, Є.П. Гайворонський, Т.Г. Каткова, Т.В. Каткова, О.С. Кофанова та інші.

Виділення невіршених раніше частин проблеми. В останні роки проблемі відповідності національного законодавства щодо охорони культурної спадщини міжнародно-правовим актам присвячені дисертаційні дослідження. О.І. Мельничук «Міжнародно-правові засади формування списку Всесвітньої культурної та природної спадщини», В.В. Максимовим та в Росії Н.О. Потапова, в яких розвинуті основні положення правового інституту культурної спадщини, дослідження С.М. Молчановим та Р.Б. Булатовим. Особливості державно-правової охорони культурної спадщини досліджені у монографіях Н.В. Михайлової, адміністративно-управлінські аспекти охорони пам'яток культури розкриті в працях А.М. Артюняна, Н.Д. Бобоедової, В.Я. Настюк та ін. Проблемі охорони культурної спадщини неодноразово приділялася увага у юридичній науці, причому досліджувалися різноманітні аспекти цього правового інституту в залежності від галузі права. Проте питання запобіжної діяльності злочинам у сфері охорони об'єктів культурної спадщини не достатньо висвітлені в науці кримінального права та кримінології.

Мета статті. Проте питання запобіжної діяльності злочинам у сфері охорони об'єктів культурної спадщини не достатньо висвітлені в науці кримінального права та кримінології. Комплексне розв'язання проблеми можливе при ефективній

¹ Система статистики культури ЮНЕСКО 2009 р. (ССК-2009) – результат спільної праці Інституту статистики ЮНЕСКО (ІСІО) і Сектору культури ЮНЕСКО. Ця система створена на основі ССК – 1986, перероблена версія методології статистики культури ЮНЕСКО врахувала новітні концепції, що сформувалися у цій сфері після 1986 року, враховуючи новітні технології.

² Тамойкін М. - проф., Ph. D., директор НІП стандартизації, атестації та ліцензування у сфері культури при НАРККІ Міністерства культури.

реалізації державної політики у сфері запобігання за шляхом розроблення та здійснення системи заходів, спрямованих на усунення причин та умов вчинення протиправних діянь, а також налагодження дієвої співпраці правоохоронних органів та Міністерства культури України, діяльність яких повинна бути спрямована на розробку конкретних заходів, підвищення ефективності запобіжних заходів. Завданням даної статті є розкриття змісту правової охорони об'єктів культурної спадщини.

Виклад основного матеріалу. Вітчизняне законодавство забезпечує реалізацію і захист конституційних прав громадян України у сфері культури: збереження і примноження національного культурного надбання; створення правових гарантій для вільного провадження культурної діяльності, свободи творчості, доступу до культурних цінностей, культурної спадщини та інформації про них; визначення пріоритетів державної політики у сфері культури, форм, підстав, умов та порядку надання державної підтримки культурі, гарантій невтручання держави у творчі процеси, механізму впливу громадськості на формування і реалізацію державної політики у сфері культури; охорону національного культурного надбання, в тому числі культурної спадщини [1].

Конституція України, Закони «Про культуру», «Про охорону культурної спадщини», «Про охорону археологічної спадщини», «Про музеї та музейну справу», «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» та інші нормативно-правові документи, забезпечують реалізацію і захист конституційних прав громадян України у сфері культури: збереження і примноження національного культурного надбання; створення правових гарантій для вільного провадження культурної діяльності, свободи творчості, доступу до культурних цінностей, культурної спадщини та інформації про них; визначення пріоритетів державної політики у сфері культури, форм, підстав, умов та порядку надання державної підтримки культурі, гарантій невтручання держави у творчі процеси, механізму впливу громадськості на формування і реалізацію державної політики у сфері культури; охорону національного культурного надбання, в тому числі культурної спадщини [1].

Законом України «Про культуру» визначено правові засади діяльності та регулювання суспільних відносин, що пов'язані із збереженням культурної спадщини та культурних цінностей. Також цим Законом передбачено використання терміну національне культурне надбання, під яким розуміється – сукупність унікальних культурних цінностей, об'єктів культурної спадщини, що мають виняткове історичне значення для формування культурного простору України [1].

Критерії визначення культурної спадщини і культурних цінностей відрізняються фізичними відмінностями об'єктів. Але не зважаючи на застосування різних понять в нормативно-правових документах у сфері охорони культурного надбання нашої держави, основним завданням цих законів є система заходів їх охорони. Метою нормативно-правового забезпечення охорони культурної спадщини є захист і збереження культурного надбання як основи національної культури [2].

Чинне кримінальне законодавство передбачає відповідальність за посягання на об'єкти культурного надбання, а саме:

Стаття 179 КК України «Незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь». Об'єктивна сторона злочину виявляється у вчиненні щодо релігійних святинь одного з трьох діянь, альтернативно визначених в диспозиції ст. 179 КК України: 1) їх незаконне утримування; 2) їх осквернення; 3) їх знищення. Суб'єктивна сторона злочину характеризується лише умисною виною, вид умислу прямиий. Суб'єкт злочину будь-яка особа, що досягла 16-річного віку.

Стаття 201 КК України «Контрабанда». Основним безпосереднім об'єктом контрабанди є встановлений порядок переміщення через митний кордон України товарів та інших предметів, вказаних в диспозиції ч. 1 ст. 201 КК України. Під товарами розуміється будь-яке рухоме майно, в тому числі і культурні цінності, під якими розуміється об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України, а саме: оригінальні художні твори живопису, графіки та скульптури, художні композиції та монтаж з будь-яких матеріалів, твори декоративно-прикладного і традиційного народного мистецтва; предмети, пов'язані з історичними подіями, розвитком суспільства та держави, історією науки і культури, а також такі, що стосуються життя та діяльності видатних діячів держави, політичних партій, громадських і релігійних організацій, науки, культури та мистецтва; предмети музейного значення, знайдені під час археологічних розкопок; складові частини та фрагменти архітектурних, історичних, художніх пам'яток і пам'яток монументального мистецтва; старовинні книги та інші видання, що становлять історичну, художню, наукову та літературну цінність, окремо чи в колекції; манускрипти та інкунабули, стародруки, архівні документи, включаючи кіно-, фото- і фонодокументи, окремо чи в колекції; унікальні та рідкісні музичні інструменти; різноманітні види зброї, що має художню, історичну, етнографічну та наукову цінність; рідкісні поштові марки, інші філателістичні матеріали, окремо чи в колекції; рідкісні монети, ордени, медалі, печатки та інші предмети колекціонування; зоологічні колекції, що становлять наукову, культурно-освітню, навчально-виховну або естетичну цінність; рідкісні колекції та зразки флори і фауни, мінералогії, анатомії та палеонтології; родинні цінності; колекція культурних цінностей.

Предметом контрабанди можуть бути як і культурні цінності України, так і культурні цінності інших держав. Суб'єкт злочину – особа, що досягла 16-річного віку.

Стаття 298 КК України «Незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини». Безпосереднім об'єктом злочину є суспільна моральність у сфері духовного та культурного життя. Правовий режим пам'яток – об'єктів культурної спадщини, які є предметом злочину встановлюється законами та іншими нормативно-правовими актами. Пам'ятка культурної спадщини – об'єкт культурної спадщини, який занесене до Державного реєстру нерухомих пам'яток України [2]. Суб'єктивна сторона злочину характеризується умисною формою вини. Винний усвідомлює суспільний небезпечний характер свого діяння. Суб'єкт злочину, передбаченого ч. ч. 1, 2 та ч. 3 ст. 298 КК – загальний, ч. 4 ст. 298 – спеціальний [4].

Стаття 298-1 КК України «Знищення, пошкодження або приховування документів чи унікальних документів Національного архівного фонду». Об'єктом злочину є суспільна моральність у сфері духовного та культурного життя». Правовий режим регулює відносини, пов'язані із зберіганням документів чи унікальних документів Національного архівного фонду. Національний архівний фонд – сукупність архівних документів, що відображають історію духовного і матеріального життя Українського народу та інших народів, мають культурну цінність і є надбанням української нації [5]. Суб'єктивна сторона злочину характеризується умисною формою вини. Винний усвідомлює суспільний небезпечний характер свого діяння. Суб'єкт злочину, передбаченого ч. ч. 1, 2 ст. 298-1 КК України – загальний, ч. 3 ст. 298-1 – спеціальний [4].

Комплексне розв'язання проблеми забезпечення кримінально-правової охорони культурної спадщини та культурних цінностей можливе при ефективній реалізації державної політики у сфері запобігання шляхом розроблення та здійснення комплексу заходів, спрямованих на усунення причин та умов вчинення протиправних діянь, а також налагодження дієвої співпраці правоохоронних органів та Міністерства культури України, діяльність яких повинна бути спрямована на розробку конкретних заходів, підвищення ефективності запобіжних заходів.

Література:

1. Закон України «Про культуру» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. – Назва з екрану.
2. Закон України «Про охорону культурної спадщини». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. – Назва з екрану.
3. Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
4. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. – Назва з екрану.
5. Закон України «Про Національний архівний фонд та архівні установи». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. – Назва з екрану.
6. Данні Управління статистичної інформації та аналізу Департаменту інформаційно-аналітичного забезпечення МВС України.
7. Каткова Т.Г., Каткова Т.В. Особливості розслідування злочинів, пов'язаних із посяганнями на культурну спадщину: Т.Г. Каткова, Т.В. Каткова. –Х. : Право, 2011. –С. 4.(-240 с.).

8. Неволя В. «Співпраці України з ІНТЕРПОЛОМ виповнилося 20 років» // Офіційний веб-сайт Міністерства внутрішніх справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/831142.jsessionid=7F04E301C7982F048EA9C49587BF5208>

Кулакова Н. В. Уголовно-правовая охрана объектов культурного наследия Украины

Аннотация. В статье исследуется уголовно-правовая охрана объектов культурного наследия в Украине; проанализировано законодательство, гарантирующее и регулирующее порядок охраны объектов культурного наследия; определено соотношение понятий «культурное наследие» и «культурные ценности».

Ключевые слова: культура, культурное наследие, культурные ценности, охрана культурного наследия, объекты охраны культурного наследия.

Kulakova N. Criminal legal protection of cultural heritage of Ukraine

Summary. This article examines the basis of criminal legal protection of cultural heritage of Ukraine; analyses legislation, which provides and guarantees the right on protection of cultural heritage; relates to the definitions of «cultural heritage», «cultural property», «cultural asset».

Key words: culture, cultural asset, cultural heritage, cultural property, legal protection of cultural heritage, subjects of cultural heritage.